

FRANZ TAESCHNER, *Gülschehr's Mesnewi auf Achi Evran, der Heiligen von Kirschehir und Patron der türkischen Zünfte*, Franz Steiner, Wiesbaden 1955. VIII + 81 s., 13 s. metin tıpkı basımı.

Türk fütüvveti ve ahilik üzerinde pek kıymetli çalışmaları bulunan Fr. Taeschner 1930 da eksiğine yayımlayabildiğini söylediği XIV. yüzyılın tanınmış Anadolu şairi Gülşehri'nin Kırşehir el işçileri lonca başkanı ve aynı zamanda kendi şeyhi Ahi Evran methiye ve mersiyesini (*Ein Mesnewi Gülschehri's auf Achi Evran*, Glückstadt Hamburg) bu kere tam olarak neşretmiş bulunmaktadır.

Girişte şair ve konu üzerinde şimdiye kadarki çalışmalar tanıtıldıktan sonra (1—4. s.) Birinci kısım asıl konuya geçilir: Yazmalar (5—8. s.). Eserin muhtevası (7—10. s.). Bunu metnin çevri yazısı ile güzel bir almancaya çevrilişi (12—36. s.) ve meslekî meselelerin aydınlanması bakımından çok faydalı bir yorum (37—48. s.) takip eder. İkinci kısımda Gülşehri'nin *Manîk et-Tayr*'ındaki *Fütüvvet* bahsi, karşılaştırılma imkânının sağlanması için, yer almıştır. Burada da yazmalardan (49—50. s.) sonra metnin çevri yazısı ve almancaya çevrilişi (52—58. s.), yorum (59—60. s.) ve gerektiğiçe metinlere geçilmek üzere bu bahsi takip eden *Bişr ve Yemliḥā* hikâyesi (60—67. s.) gelmektedir. Üçüncü kısım değerlendirilmeğe hasredilmiş olup mersiye mesnevisine göre Ahi Evran (68—71. s.), sofilik ve fütüvvet telâkkileri hakkında umumî hükümler ve ahilik hakkında bilgiler (71—77. s.), şair ve manzumesi (77—80. s.) kısımlarına ayrılır. Son sahifede eserde geçen söz ve kavramların dizini vardır.

Kitapla Türk fütüvvet tarihi kadar eski Anadolu türkçesi için de dikkat ve itina ile işlenmiş yeni metinler kazanmış bulunuyoruz. Bu tanıtımda eseri bütünü, yani metin ve muhtevası ile ele almanın maksada daha uygun düşeceği tabii olmakla birlikte, ikinci taraf iştilgal sahamız dışında kaldığından ağırlık noktası ister istemez onun taşıyıcısı olan metin ve metinle ilgili hususlara inhisar edecektir.

Metin için kullanılan çevri yazı harfleri Türk transkripsion harflerine çok yakındır. Bu da bizler için sevinilecek bir şey olmalı: Kurduğumuz sistem Batı bilim adamları tarafından da rağbet görmektedir. Ancak transkripsion ile transliterasion karışık olarak kullanıldığından, yani esere metnin tıpkı basımı eklenmiş olduğu halde yazılış hususîlikleri bir de çevri yazı ile belirtmek istendiğinden ses değeri bulunmayan veya, hiç değilse, bugünkü bilgimizle henüz kestirilemeyen bazı harfler ve işaretler kullanılmıştır. Bunun sonunda çevri yazıda ünlü (vocalis) harflerinin yazılıp yazılmadığını anlatmak isteği ile kalın-ince ünlü uyumu bozulmasından başlamak üzere kapalı ve açık

e'leri belirtmek kaygısına kadar uzanan oldukça karışık bir yazılış meydana gelmiştir. Bu yüzden *a*, *e* ve *ê* ünlüleri için sistemi kestirelemeyen şu harflerin kullanıldığı görülür: *ā, ā, ē, a, e, ê*: *estāne* 24:80, *yārunlar* 34:154, *ögā* 62:280, *girmāyiser* 20:62, *ē* 24:92, *ēlen*-16:39, *šana* 58:38, *var* 16:27, *yeg* 30:123, *eren* 12:4 *yêg* 20:60, *gêrū* 24:89. Bir de *kamū* 12:8. Yine türkçe sözlerde ses değeri olmadığı halde *ş* yazılışı belirtilmiştir, hatta *س* harfi ile yazılan bazı sözler de *ş* ile transkribe edilmiştir: *şayru* 20:63, *şoğ* 20:63 (metinde bu söz iki keresinde de *س* harfi ile yazılmışken, tıpkı basım 5:12, bir tanesi *ş* ile gösterilmiştir). *ق* için çevri yazıda *ķ* harfi kabul edilmişken bu sesin bazı hallerde *q* ile de verildiği görülür: *yoq* 20:55, *ucuzlıq* 34:163. Sıkı mana birliği yapan bazı sözler metnin aslına uyularak bitişik yazılmışken bir kısmında bu bitişme gösterilmemiştir: *yemiş-idi* 22:71 (tıpkı basımda bitişik 6:7), fakat *şoğ isc-ñuz* 20:63 (tıpkı basımda bitişik 5:12), *kişi-sin* 66:319, fakat *olasın* 66:316; *ben-em* 30:128 (tıpkı basımda bitişik 10:12), *yeg dūr* 30:123 (tıpkı basımda bitişik 10:7).

Teknik olan yukarıki noktalardan sonra yorum dolayısıyla işleyenle uyuşulamayan hususlara geçelim:

Durum bugün bile aksine olduğuna göre, sonraki kopyelerle teyit de edilse, o zamanki söylenişi aksettirdiği şüpheli sayılabilecek bir cihet yardımcı fiillerin asıl fiile uyarak kalınlaşmasıdır: *ķılır-ıdı* 16:32, *fütüvvedār isa* 52:6, *dutayıduq* 28:122, *hısabına yımış* 18:54, *durūd ıla* 31:160. Ancak burada da tutarlılık yoktur: *ķal idi, ol idi* 12:9.

Bazı daha doğru olması ihtimali bulunan okunuşlar vardır: 'huzur, nezd' manasına gelen sözün hiç değilse aslı söylenişi *ķıt* değil de *ķat* olmalıdır. *ķat* için tanıklar pek daha fazladır. Bu sebeple de bu şekil nüsha farkı olarak gösterilecek yerde metne alınabilirdi. — *yür-* fiili (22:66) bugünkü İstanbul türkçesindeki *yürü-* fiiline kıyasla ihya edilmiş olmalı. Halbuki bu fiil o zaman her halde *yorı-* veya *yoru-* idi. Aksi halde Türkiye türkçesinde hâlâ incelmeyen *-iyor* (<*a, e; -u, -ü; -ı, -i yorı-ı*) şimdiki zaman ekini anlamak güç olurdu. Bundan başka Anadolu ağzlarında bu fiil hâlâ *yörü* şeklinde yaşamaktadır. — *açı-* 'acıkmak' fiilinin aslı (26:101) aldığı *-ıcaķ* zarf-fiil (gerundium) ekinin de açıkça anlattığı gibi *aç-*'tir. Aynı fiili Sultan Veled'de de görürüz: *hem aç-ar siz, hem doyar siz* 'hem acikir, hem doyersınız' (*Divan-ı Sultan Veled*, F. N. Uzluk yayını, Ankara 1941, 512:9). — *taña ķal-* kullanılışında (24:88) *tañ-* fiili (bu şekil anlayış için 44:88 bk.) değil, *tañ* ismi bahis konusudur. Gerçekten böyle bir isme eski türkçe metinlerinden başlamak üzere eski Anadolu türkçesinde ve yeni Türk ağzlarında da rastla-

nılır. Esasen açıklamalarda verilen *tañ-la* örneği de, eğer burada 'şafakla' manasına değilse (*tañla girdüm ben yola*), fiil olarak kabul edilmesine engeldir. — Bu devir Anadolu türkçesinde teklik 3. dilek ekinin henüz düzleşmişiyi yoktur. Bundan dolayı *artursın* yazılışı (22:76, tıpkı basım 6:12) kopye edenin işi olsa gerek. Netekim öteki örneklerde ek her zaman yuvarlak ünlü iledir: *eksilmesün, kılmasun* 36:166.— *dünyäyi dün* 22:72 doğrusu *dünyā-yı dün* 'aşağılık dünya' olmalıdır (M. Mansuroğlu, *Drei Gedichte Şayyā'd Hamza's*: UAJb. XXVI, 1954, 81:5 ve 83:5 krş.). — Anadolu türkçesinin bu devresinde ç seslerinin henüz yumuşamadığı anlaşılmaktadır (M. Mansuroğlu, *The rise and development of written Turkish in Anatolia*: Oriens VII, 1954, 255—56. s. krş.). Bu sebeple *nice, niçe* ayrılığı (59:24) tamamen nazari bir buluş sayılmalıdır. Bu sözün o zamanki söylenişi birinci hecede kapalı *e* ile *nêce* olsa gerektir. Sert ünsüzle biten tek heceli sözlerin ünlü ile başlayan bir ek alması veya bir söze ulaşması halinde yumuşama tutarlı olarak gösterilmemiştir: *bergi* 30:126, *berg êt-* 30:129, *berg eyle-* 30:125, *ger eg i-* 32:143; fakat *terki* 30:126, *terk êt(d)-* 30:129. — Nihayet mesnevinin yazıldığı kimsenin adının da elifle yazılmasına rağmen *Ev-en* (türkçe 'ejderha') okunması gerekeceği de kaydedilsin.

Son olarak eski Anadolu türkçesini anlatmak için kullanılan almanca *Rumtürkisch* 'Rum türkçesi' tabiri üzerinde durulmalıdır. Bilindiği üzere Türklerin Anadolu'ya ilk verdikleri ad *Rum eli* veya *Diğür-ı Rüm* idi. Yalnız sonra *Rum eli* tabiri ile Balkan bölgesi kastedilmiştir. Eski *Rum eli*'ye artık *Anadolu* deniliyordu. Fakat iş bununla da kalmıyor: *Rum* tabiri ile türkçede Türkiye'de yaşamakta olan ve yeni yunancanın bir lehçesini konuşan Bizans halkı adlandırılmıştır. Şu halde bu tabir başlıca iki sebep dolayısıyla yerinde sayılamaz: 1) *Rum* sözü ile artık Anadolu'nun anlaşılması; 2) *Rumtürkisch*'in türkçeye çevrilmesi olan *Rum türkçesi* ile 'Rum şive ve kaideleri ile konuşulan türkçe'nin anlaşılması. Türkçe için türkçede kullanılmayacak bir terimin de tutunabileceğinden şüphe edenler haksız olmasalar gerek. Kaldı, ki bunun ayrıca küçümsenmeyecek bazı siyasî ve hissî mahzurları da vardır.

Bütün bu sayılan hususlar eserin değerini düşürecek şeyler olmaktan uzaktır. İtinâlı çalışması sayesinde çok kıymetli bazı eski Anadolu türkçesi metinlerini dil tarihi kadar din tarihi yönünden değerlendiren ve geniş ölçüde faydalanılabilir bir şekilde bize kazandıran çıkarıcı ve işleyicisine muhakkak, ki pek çok şeyler borçluyuz.